

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет
Інститут доуніверситетської підготовки

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ В СИСТЕМІ ОСВІТИ
«ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД –
ДОУНІВЕРСИТЕТСЬКА ПІДГОТОВКА –
ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД»

Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної
конференції
28 травня 2015 року

КИЇВ 2016

УДК 373.57:378 (063)

ББК Ч 448.44 я431

А 437

Актуальні проблеми в системі освіти «загальноосвітній навчальний заклад – доуніверситетська підготовка – вищий навчальний заклад»: зб. матеріалів І Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 травня 2015 р., м. Київ, Національний авіаційний університет / наук. ред. Н. П. Муранова. – К : – НАУ, 2015. – 256 с.

До збірника увійшли статті доповідей учасників І Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми в системі освіти «загальноосвітній навчальний заклад – доуніверситетська підготовка – вищий навчальний заклад» (28.05.2015 р., м. Київ), що проводилася в Інституті доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету спільно з науковими установами та навчальними закладами освіти України.

Адресований науковцям, викладачам ЗНЗ, ВНЗ, аспірантам і працівникам з галузі освіти.

Редакційна колегія:

Муранова Н. П., доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету (голова);

Буркова Л. В., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи Інституту обдарованої дитини НАПН України (заступник голови);

Черіпко С. І., заступник директора з навчальної роботи Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету;

Бруяка О. О., кандидат технічних наук, доцент, начальник навчально-методичного відділу Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету;

Бугайов О. Є., кандидат технічних наук, доцент кафедри базових і спеціальних дисциплін Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету.

Рекомендовано до друку науково-методично-редакційною радою Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету (протокол № 4 від 30.05.2015 р.).

Харицька Лариса
м. Київ

ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОГО ПІДХОДУ ПРИ ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В УМОВАХ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

У статті розкрито та охарактеризовано поняття креативності в контексті викладання української літератури в умовах сучасної середньої школи. Окреслено основні напрямки роботи вчителя щодо формування творчої особистості учня. Визначено основні завдання та роль вчителя у вирішенні означеної проблеми.

Ключові слова: креативність, учень, вчитель, творча особистість, українська література, середня школа.

The concept of creativity is presented and described in the context of teaching Ukrainian literature in today's secondary school. The main trends of the teacher's activities aimed to form a pupil as a creative personality are established. The main tasks in solving the problem mentioned above as well as the role of the teacher in it are defined.

Keywords: creativity, pupil, teacher, creative personality, Ukrainian literature, secondary school.

*«Розум полягає не тільки в знаннях,
але й у вмінні використовувати їх на практиці»
(Аристотель)*

У Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття) зокрема записано: «З перетворенням України на самостійну державу освіта стала власною справою українського народу... Існуюча в Україні система освіти перебуває в стані, що не задовольняє вимог, які постають перед нею в умовах розбудови української державності, культурного та духовного відродження українського народу... Звідси – необхідність у виробленні в Україні цілісної Програми для забезпечення випереджального розвитку цієї галузі в цілому» [1, ст. 1].

Оскільки відродження інтелектуального потенціалу України потребує систематичного, цілеспрямованого розвитку учнів усіх типів навчальних закладів, то ця Програма спрямовує процес якісної зміни стану сучасної освіти через магістральний напрям – творчість вчителя (викладача), що на противагу застарілому, «репродуктивному, стереотипному підходу до викладання перейшов

на позицію помічника, консультанта, організатора діалогічного спілкування, співавтора спільної пошукової діяльності– своєрідного топ-менеджера заняття» [2].

Навчання в сучасній середній та вищій школі має розкривати всі закладені у дитині природні задатки та творчі здібності, а також забезпечувати оптимальні передумови для самореалізації особистості школяра і після закінчення загальноосвітнього навчального закладу (ЗНЗ). Невід’ємною умовою підготовки творчої особистості (учня, слухача підготовчих курсів, студента) на уроках такого навчального предмета, як українська література є формування креативного підходу до системи викладання в умовах неперервної освіти, незважаючи на безліч серйозних і дрібних, старих і нових проблем освіти.

Нами було обрано для дослідження саме цю проблему, але ми не маємо наміру окреслити в ній перспективні напрямки підвищення ефективності уроку української літератури в межах держави, чи добитися креативного підходу кожного учня, чи слухача до будь-якого літературного твору. Це є предметом вивчення науковців, фахівців мовознавства, літературознавства, соціологів, психологів, поліграфістів, економістів, фінансистів тощо, а також існують міністерства, департаменти, інститути, відділи, комісії, творчі спілки, що мають опікуватися цими питаннями. Саме ці інституції мають аналізувати, узагальнювати, робити певні висновки, знаходити шляхи вирішення проблем і, зрештою, віднайти і внести у навчальні програми та методики певні напрацювання, що безумовно вплинуть на посилення креативного підходу до системи навчання на уроках української літератури. У Національній доктрині розвитку освіти зазначено: «Держава повинна забезпечувати... розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості» [3, р. 4].

Нами поставлено мету охарактеризувати саме ті проблеми, що хвилюють вчителя сьогодні і не дають змоги назвати урок високоефективним, коли читати літературні твори, а ще більше – класику, журнали, газети, книги стало «немодно». Незважаючи на те, що такий предмет, як українська література, має неабиякі можливості для формування творчої особистості, бо саме на уроках української літератури вчитель найбільше збагачує інтелектуальну, моральну, емоційно-вольову, естетичну, екзистенційну сфери діяльності та мислення учнів (слухачів).

Усі «білі плями» в літературі (невдало дібрані твори, нудний урок, непрочитане першоджерело тощо) насправді є «чорними», бо література – то не лише предмет шкільного курсу. Література – це мистецтво. Так ми говоримо на уроці, опрацьовуючи тему, яка так і називається «Література як вид мистецтва». Від учнів потрібно вимагати пояснення (не відчуті, а пояснити!), чому література – це вид мистецтва, забуваючи, що мистецтво балету закінчується там, де починається аналіз техніки згинання лівої ноги... Воістину ж література стає мистецтвом саме тоді, коли на Слово відгукується Душа. І якщо цей процес відбувається, тоді людина думає творчо, а сьогодні модно говорити – «креативно».

Що ж таке креативність? Зупинимось коротко на розкритті змісту поняття «креативність». На думку А. Маслоу [4, с. 304], цей механізм творчості однаковий у всіх людей. Він закладений у душі кожної здорової людини. З цією здатністю творити пов'язані такі якості, як гнучкість мислення, безпосередність, сміливість, готовність припускатися помилок, відкритість, ініціативність. Усі ці риси притаманні особистості в дитячому віці, проте з роками вони згасають. Більшість дітей, а значить, і людей, мають творчі задатки, та не всім вдається реалізувати їх уповні, тому надважливо розуміти, що двигуном, який заводить цей механізм, є креативний учитель, бо загальновідомо, що виховати творчу особистість може лише творча особистість, яка, за словами педагога К. Ушинського, «не наповнює посудину, а запалює факел» [5, с. 284]. Креативне навчання – це процес постійного живого контакту вчителя та учня як партнерів, зацікавлених один у одному та в справі, якою вони займаються. Цей процес зливається з реальним життям, із рішенням творчих завдань.

На сьогодні існує більше ста означень креативності. Колись, ще на початку 50–х років ХХ ст. Дж. Гілфорд ототожнив поняття креативності та творчого мислення [6, с. 444–454]. Відтоді термін «креативність» має подвійне значення: «творчість» (з англ.) і «створення» (з лат.). Внутрішня особистісна тенденція до творчого розв'язання завдань і проблем у науці дістала назву креативність.

Світ постійно змінюється. А сучасний світ зробив цю швидкість шаленою. Ми живемо в час постійних суттєвих змін у науці, техніці, інформації, політиці, освіті тощо. Сьогодні суспільство потребує творчого, здатного до створення нових ідей, нешаблонномислячого, готового швидко й нестандартно вирішувати нагальні питання

спеціаліста, йому потрібні індивіди, готові до створення творчого продукту. Одним із вирішальних чинників розв'язання цих завдань є розвиток креативного мислення молоді. Саме тому сучасні освітні парадигми особистісно орієнтованого, розвивального, креативного навчання ставлять на перший план не передачу учням готового соціального досвіду, а підготовку їх до самостійного здобування знань і творчої праці в будь-якій сфері людської діяльності. Система безперервної освіти повинна виховати молодь так, щоб зміцнити творчі крила, спонукати її до високого польоту думки, генерації нових ідей та дії. І тут знову стає актуальною настанова великого педагога В. Сухомлинського про те, що робота вчителя – це творчість, а не буденне заштовхування в голови дітей знань [5, с. 292].

На нашу думку, коли вчитель приходиться до нових учнів (а особливо, коли «підбирає» старші класи), то найбільше психологічного дискомфорту спочатку відчувається, як не дивно, у стосунках з так званими найсильнішими учнями, що на питання: «Що вам задавали додому?» – звикли відповідати: «Вправу 162». Вони слухняно роками «виконували подібні вправи» і звикли за неї одержувати високі бали, а тепер прийшла «нова» вчителька і починає запитувати «А чому ти так думаєш? А якби оце було так, а не отак? А в якому ще творі закладена така ж ідея? А що було б, аби ...? А в чому актуальність проблеми? А чи вірно сформульована думка в підручнику?». Зрозуміло, «придирається», не хоче ставити 12 балів.

Звичайно, психологічні конфлікти з таким контингентом учнів носять утаємничений характер і надовго не зтягується – на те вони і «сильні», щоб швидко «вмикатись» і переймати стиль викладача. Але проблема існує. Я її умовно називаю «проблемою вправи 162».

За час своєї педагогічної роботи з учнями та слухачами курсів доуніверситетської підготовки впевнилась, що не лише розвиток творчих здібностей має бути невід'ємною умовою змісту уроку української літератури, а ще й самостійність мислення. Саме самостійність і сміливість думки сприяють формуванню креативної особистості. Використовуючи творчо-дослідницький метод (старша школа, підготовчі курси), прагнемо, щоб учні не починали своїх творів словами: «Євген Дудар – геніальний український письменник...».

Маємо надію, що б учні розуміли поняття геніальності як вияву не лише чогось надзвичайного, але і певної «ненормального» (принаймні

для сучасників). Щоб не соромлячись могли сказати: «У цьому творі я не помітив високої художньої цінності тому, що...», «Я не розумію патріотичного подвигу письменника-емігранта, який і сьогодні далекий від думки повернутись в Україну, а вчить нас звідти, здалеку...».

На жаль, нам часто доводиться спостерігати типові відповіді-кліше, переспів підручника, що породжують ту проблему, яку можна назвати «страхом власної думки». І вчитель іде до учнів, щоб побороти той страх, а також для того, щоб познайомити їх з особистістю письменника, з його неповторністю, як і кожної людини, що жила, любила, страждала, помилялась, була і святою, і грішною; людиною, що сприймала усі події буття оголеними нервами, настільки оголеними, ніби у неї немає шкіри – таке чутливе і тонке у неї світосприйняття. Можливо, саме таке відчуття світу через напружений оголений нерв і робить людину митцем, а зовсім не «чудовий світ природи, серед якого минало дитинство письменника»... Згадаймо, як висміяв цю «хрестоматійну істину» О. Вишня у «Моїй автобіографії».

Звичайно ж, ми не заперечуємо сили впливу краси природи на письменника, але хто ж із смертних народився поза нею? А якщо дитинство людини минало не у найкращих природних умовах, то вона апіорі стає неспроможною до творчих поривань?

Про вплив чудової природи рідного краю ми прочитаємо ледь не в кожному коментарі до подій життя і творчості українського письменника, а ось про те, чим займався у юні роки (крім училища – семінарії – академії), який мав характер, що любив, з ким одружився, чи мав дітей, ким стали його діти, онуки; можливо, мала місце у його житті якась подія, що не дасть сплутати М. Вовчка з П. Грабовським, навіть якщо б комусь з них домалювати щось на портреті (усі ми навчалися в школах, і всі знаємо, про що йде мова).

Не стверджуємо, що вчитель, особливо у містах, не зуміє в принципі дібрати потрібного цікавого матеріалу для уроку, але затрати часу вчителя слід співвимірювати з часом, визначеним на огляд життя і творчості письменника, а це зазвичай до 30 хвилин уроку. У навчальних шкільних підручниках, виданих останніми роками, спостерігається тенденція до досить великих і складних розвідок про життя авторів творів. І все ж, якщо зовсім щиро зауважити, то навіть учителям важко скласти для себе портрет, який би містив цілковиту неповторність цього образу.

Отже, в умовах викладання української літератури у ЗНЗ є проблема у відсутності чогось на кшталт «захаявної книжечки для вчителя» з умовною назвою «Цікавинки з життя письменників», де матеріали могли б бути компактними, конкретними, особистісними, не без інтриги, а найголовніше – цікавими для учнів. І марні наші побоювання, що з особистого життя письменника вчитель зробить шоу; краще остерігатися того, що жива людина постає мумією: народився – паписав – помер. Хіба мало вчителів пригадують той час, коли після продиктованої дати народження письменника учні вимагають назвати дату його смерті, навіть якщо перше число 1970? І не потрібно лукаво відсилати вчителя до епістолярної спадщини, мемуарів, дисертаційних досліджень тощо. Хто ж не знає сьогоденного життя вчителя, його перенавантаження, необхідності бути таким собі «многостаночником», аби вижити?

З гіркотою іноді пригадуємо давню репліку моєї доньки: «Господи, мамо, як добре, що переважну більшість творів я перечитала ще до того, як ми почали вивчати їх у школі, інакше я б ніколи не полюбила літератури. Мамо, ти уявляєш?! Лі-те-ра-ту-ри!».

Нещодавно на уроці у неї з учителькою російської літератури, коли характеризували образи літературних персонажів, відбувся такий діалог:

– Кто из мальчиков в произведении тебе понравился больше всех?

– Паша.

– Как тебе понравился Паша?! Он не мог тебе понравиться!

– Почему не мог ?

– Потому, что в произведении есть положительный герой.

Відтоді минуло близько двох десятків років. Уже не вивчається російська література як окремий предмет, уже по-новому тріпочуть синьо-жовті знамена, але аналіз тексту і сьогодні – критична догма.

Так, заради істини, зауважемо, що учні не зовсім і не завжди читають, в'яло аналізують, нечасто дають влучні характеристики, не вносять свіжої думки, але ми, вчителі, їх цьому не завжди і вчили. Як на нашу думку, то принаймні жодного разу не доводилось прочитати в підручнику, що оцей вислів (факт, подію, образ, прорблему) можна тлумачити отак, а можна й інакше (не враховуючи кон'юктурних часових соціальних і демократичних прочитань). Тут доречно пригадати свої давні шкільні роки, коли я дозволила собі критику на

адресу Роксолани («Роксолана» П. Загребельного) та Шури Ясногорської («Прапороносці» О. Гончара). Моє юне поривання не було надто жорстоко покаране лише від доброго до мене ставлення нашого мовника (за обов'язками – класного керівника). Це вже потім, через 30 років, як мені стало відомо, що приблизно так само думав про Роксолану і Є. Маланюк, називаючи її «попівною..., байстрючою матір'ю яничар».

Ось тому я завжди намагаюся своїм учням говорити: є текст – це першооснова, першоджерело. Усе інше – це лише почуття і думки окремих людей. І якщо певний текст коментується навіть академіком, можна схилити свої голови перед його досвідом і знаннями, але дозволюмо собі почувати те, що відчуваємо саме ми, і помислити по-своєму і навіть тоді, коли наша думка не завжди в усьому збігається з думкою авторитетного науковця з певної галузі знань. Невимірно страшніше, коли особиста думка в учня не з'являється взагалі. Саме тому, проблему догматизму в літературі нами окреслено як «проблему мальчика Паши».

Немає сумніву, що зазвичай існує і багато інших причин, що заважають урокові української літератури бути креативним. Чого варті, наприклад, нові твори художньої літератури, які введені в курс вивчення української літератури? Їх не тільки важко вважати вдалими – вони створюють ще одну важливу проблему – проблему добору програмових авторів і творів. Читаєш програму світової літератури і розумієш: усе найкраще – є (хоча самі «зарубіжники» й незадоволені)!

На жаль, у шкільних програмних творах з української літератури – інакше. Раніше – зрозуміло: через ідеологічні та цензурні ножиці. А нині? Що, лише тому, що ми – «чухраїнці»? А наш неспокутий гріх – Ліна Костенко?! Де дружні колони її видань, портрети, телепередачі? Хіба кожному народові поталанило мати такого Поета?!

Проблема абсурдності на наших освітянських теренах, очевидно, невмируща, бо зумовлена кон'юктурними інтересами, добором творів на потребу тільки одного дня (а часто тими ж причинами зумовлюється і їх написання). А якщо до цієї проблеми ще додати і не менш актуальну проблему кількості годин, відведених на вивчення української літератури у ЗНЗ? Саме означена проблема перетворила сьогодні мистецтво українського слова в калейдоскоп уроків у куценьких штанцях, що, безумовно, має вигляд і непривабливий, і несерйозний...

Останніми роками (коли освіта для деякого стала бізнесом) буйним цвітом процвітає проблема викачування грошей з дітей за навчальну літературу, до речі, часто неякісну, бо твориться за принципом: увечері – придумав, уночі – надрукував, зранку – продав. Куди там було встигнути за темпами 11-томному Словнику української мови, де над одним томом найвизначніші фахівці-мовники працювали до двох років. Та навіть у ньому на останніх сторіночках, у додатках, вклеїні аркуші з назвою «Помічені помилки»... Що вже говорити про «якість» багатьох нових шкільних підручників? А проблема безграмотного підручника хіба не одна з найстрашніших у наш час в освіті? Вона може «позмагатися» лише з проблемою, яка ще не болить, яка ще лиш окреслюється, але в перспективі може стати найбільшою, найгострішою, найболючішою, найстрашнішою – це проблема вчителя, що отримав неякісну вищу освіту (якщо, звичайно, він «дійде» до школи). Можна що завгодно говорити на користь платної системи навчання, але при зарахуванні до педагогічних вишів слід було б прислухатися до думки звичайного шкільного вчителя: якому достименно відомо, хто вступає до вузу, і апіорі знає, який фахівець хто з нього вийде...

Безумовно, при всіх негараздах і усіх нестатках в системі освіти школу виручав його величність Учитель – своїм подвижництвом, ентузіазмом, самозреченістю, духовністю, інтелігентністю, грамотністю, ерудованістю, добротою, любов'ю до дітей, зрештою – своєю безвідмовністю й покірністю долі. Саме зараз загальноосвітній школі таких учителів бракує. І ні для кого не таємниця, що нині цю прогалину заповнюють собою вчителі старшого покоління, дуже часто – пенсіонери.

Сьогодні вимальовується новий тип учителя, учителя, який породжений антитезою: вуз – це «респект» – освіченість – ні. До школи приходять учитель, який «віддається справі» рівно на зарплатню у 1500 гривень... В очікуванні школою такого «нового вчителя» слід методом випередження розробити і підготувати такі підручники і посібники для учнів, щоб, як зазначає колега з Івано-Франківська, «він підходив до кожного з варіантів програм, був написаний цікаво, розумно, дохідливо, читався, як художня книжка, щоб навіть у найгіршому випадку, при найслабше підготовленому вчителеві, школярі могли з нього багато чого взяти самостійно» [7, с. 3].

Окремо можна порушити «новітню» проблему: швидкозмінність навчальних шкільних програм і підручників. «Зі зміною програм навіть щойно видані підручники негайно стають «застарілими», бо, звісно... не відповідають новим програмам! Тому корупціонери готові міняти ті програми хоч щороку. І «пішла писати губернія», найчастіше за принципом «хоч і дурного, аби нового» [8, с. 58].

І зовсім було б добре, якби у гонитві за матеріальною вигодою, креативність уроків української літератури не підривалася «шпаргалками», масово випущеними поліграфічними підприємствами до державної підсумкової атестації та зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) з мовчазної згоди нашої держави.

Абсолютно очевидним є той факт, що в таких умовах лише вчителі, які мають яскраво виражені креативні якості, можуть досягти високої професійної майстерності і сформувати таку особистість, яка здатна вийти за межі отриманих знань, відкритого до інновацій, бути готовим сприймати нове, вміти імпровізувати, не боятися змін, уміти зберігати спокій у екстремальних ситуаціях, здатних миттєво приймати творчі рішення, готових до саморозвитку та безперервної освіти протягом усього життя, а це і є метою загальноосвітньої та вищої школи XXI століття.

Саме тому, сучасний вчитель повинен зуміти на уроках української літератури – «пробитися» до почуття учня та слухача підготовчих курсів, бо до їхнього розуму можна звертатися на інших півтора десятках предметів шкільного курсу. У великого вченого-педагога В. Сухомлинського є влучний вислів: «Справжнє читання – це співпереживання». Мені дуже хочеться, щоб вони, наші учні, плакали там, де гірко і боляче; сміялися там, де смішно і весело; щоб їхні юні тіла вкривала «гусяча шкіра» там, де тривожно і страшно; щоб їм хотілося встати із-за парт там, де урочисто і переможно. І хочеться, щоб вони, забували про «мобілки» на уроках; тож кожною своєю появою в аудиторії вчитель повинен прагнути прищепити неабиякий інтерес до свого предмета. А це робота довга, клопітка і ой яка ж нелегка! І все ж хочеться сподіватися, що прищеплена нами гілочка колись-таки вродить саме тим плодом, якого очікували. Отож, слід прищеплювати Слово, своє, українське, бо тільки так можна зберегти і примножити любов до того, що тебе тримає на світі як націю – спілкування рідною мовою.

Можна сформувати у дітей навички грамотного письма, випустити їх із школи освіченими людьми, і, звичайно, це дуже добре, але, на жаль, це не є гарантією розуміння свого призначення у сучасному суспільстві, уміння по-своєму, неповторно і яскраво висловлювати свої думки, погляди та почуття, мрії та бажання, а тим більше – досягати їх. Творча особистість – ось головна мета креативної системи навчання у середній і старшій школі. Творча особистість – це саме та цілісна людська індивідуальність, яка виявляє розвинені творчі здібності, позитивну мотивацію, креативні вміння, що в свою чергу забезпечують їй здатність віднаходити якісно нові матеріали, проекти, технології, духовні та матеріальні цінності, які певним чином змінюють на краще життя людини і суспільства в цілому. Тому одним із основних завдань, над яким потрібно працювати вчителю, є розвиток дитини як неповторної, унікальної індивідуальності зі сформованим у неї вмінням, як сказав С. Джобс, «зв'язати різні шматочки свого досвіду й синтезувати щось нове» [9, с. 17].

Як висновок наголошуємо, що секрет успіху на будь-якому уроці, перш за все, – особистість учителя. Тому, кожен вчитель повинен намагатися бути такою особистістю, намагатися, щоб учні були його співрозмовниками, не боялись висловити своєї думки, навіть у чомусь і помилкової, бо учні мають право на помилку! А учителям, потрібно, не допускаючи панібратства, допомогти учням повірити в наше дружнє до них ставлення. Ось і потрібно намагатися створити на уроках і лекціях, перш за все, такі умови, «за яких дитина почуває себе вільною у пошуку, не скованою рамками заборони, а розкриленою для творчого процесу, підсумком якого є народження креативної думки або креативного твору» [10, с. 8–12]:

Прийшла весна з пташиним гомоном,

Взяла з собою яблуневий цвіт.

Прийшла весна із сонця променем

І згадками моїх дитячих літ.

Прийшла і привіталася зі мною,

І заспівала весняних пісень.

Прийшла весна із чистою водою,

Якою я впиваюся щодень! (автор – учениця 7 класу середньої загальноосвітньої школи № 55 м. Києва Я. Пастушенко).

Розумію, що не всі учні здатні викласти свої думки на папері, але самостійність, прагнення сказати щось своє потрібно цінувати

понад усе. Адже, творчий процес – не лише від учителя, але й від Бога, та якщо працювати неординарно, то з часом учні виявляють втішний результат для учителів, даруючи їм маленькі шедеври своїх творчих надбань. Як приклад, проілюструємо один із них (автор – учениця 7 класу середньої загальноосвітньої школи № 55 м. Києва Я. Пастушенко):

Бережимо сонця світло
І небесную блакить,
Бережим кохання вірно
І життя щасливу мить!
Мрію бережим єдину
І росинку на траві,
Ніжної весни картину
І сюжети зимові.
Бережимо Україну,
Бо в нас іншої нема...
Хай слова до Бога линуть,
Бо не просто це слова...

Як добре нам відомо, підлітковий і юнацький вік – це вік появи серед учнів поетів, художників, музикантів, а найголовніше, – небайдужих людей. Це час виникнення інтересу до внутрішнього світу інших людей, до їхніх вчинків та дій. Школярі дуже часто обговорюють це між собою, аналізують, співставляють і судять при цьому інших суворіше, об'єктивніше, ніж себе. Отож, на уроках української літератури доцільно було б ставити такі запитання для роздумів, щоб на них не було однозначної відповіді. Наприклад: Чіпка Вареник – «пропаша сила» чи злочинець? (П. Мирний «Хіба ревуть воли...»); місто підкорило Степана чи Степан місто? (В. Підмогильний «Місто»); яким би було українське село сьогодні, якби керували ним Пузирі (І. Карпенко-Карий «Хазяїн»); хто смішніший на українських теренах: Пузир у старому кожусі (І. Карпенко-Карий «Хазяїн») чи Проня Прокопівна у шовках і пір'ї (М. Старицький «За двома зайцями»); а як на місці героя у цій ситуації вчинили б ви?

У цих випадках учні та слухачі змушені самостійно шукати відповіді, аргументувати власні думки, а це вже свідчить про їх творчий підхід до вивчення навчального матеріалу.

Обов'язковий елемент підготовки до ЗНО з української мови та літератури – це написання власного висловлення. І тут важливо

переконати учнів у тому, що власне висловлення і твір – це різні види роботи, що у власному висловленні чітко окреслена структура, можливі мовні конструкції, що мають посісти визначене для них місце у роботі, що тут доречно вжити трафаретні стандартні фрази на кшталт «на мою думку», «прикладом цього можуть слугувати» тощо. На противагу у творах учнів власна думка – найцінніша, наповненість твору «затертими і порожніми словами» нівелюють індивідуальність. І для того, щоб навчити учнів писати цікаві й змістовні твори, виявити і розвинути креативні здібності автора, необхідно показувати приклад власною роботою, тому на кожному уроці необхідно вносити творчий елемент, пошук чогось нового, наприклад, запропонувавши на вибір дві теми твору у 10 класі («Без верби і калини нема України» та «Пісня – бездонна душа народу»), пропонуючи почати писати твір разом зі вчителем. За півгодини демонструю свої, вчительські зразки:

«Пісня – бездонна душа народу»

Від пісні колискової

До пісні біля вічності -

Така співуча доля

У наших українців.

У щасті, у негоді,

В часи пекельні зради

Завжди була ти, пісне,

І святом, і розрадою.

Крізь серця поривання

Ти все життя ішла.

Можливо, тому й сказано,

Що пісня – то душа.

«Без верби і калини нема України»

У кожного народу є дерево чарівне,

Та без верби гнучкої немає України.

У кожного народу цвітуть кущі звабліві,

Та без куща калини немає України.

Нехай лоза вербова на чисті води гнеться,

Нехай молитва чиста у серці озветься,

Нехай цвіте калина на щастя України.

З вербою і калиною не буде їй загину!

Учні вражені моїм скромним доробком. Урок стає неповторним: його усі учні запам'ятали. І тоді в декого з них дійсно виникає бажання висловлювати власні, самостійні думки.

Робота над словом – надзвичайно важлива й нелегка робота, але вона привчає кожного учня до вміння добирати влучні й образні слова, які б найкраще розкривали думку. І хоч на уроці завжди обмаль часу, у своїй роботі мовника важливого значення надаємо спостереженню за творчим розвитком учнів, а надалі – і слухачів підготовчих курсів, хоча (з огляду на меншу тривалість безпосереднього спілкування з ними, відсутність можливостей не обмежуватися лише одними уроками) це робити справді дуже нелегко, все ж слід вчителю використовувати логічний аналіз тексту, виділення в ньому основної думки, поцікавитися, чи всі слухачі погоджуються з нею, вислухати оригінальні (нехай навіть суб'єктивні) думки, акцентувати увагу на окремих деталях. Наприклад, логічно запропонувати помислити над рядками Л. Костенко, а саме:

«А скільки в нас поезій випадкових?

З нічого й ні для чого виника».

Художник слова, стверджує поетеса, людина-інтелектуал, людина, яка має філософськи осмислити життя. А коли цього немає, то ти – не поет, а віршомаз. У вірші «Мандрівки серця» вона дає принципову оцінку таким горе-поетам: «вірші таких поетів – прикрість, бездуховність і, може, навіть аморальність, бо наповнені вони затертими і порожніми словами» [2, с. 2]. Або ось рядки її вірша:

«...Страждаю, мучусь, гину, а живу».

Видатна сучасна поетеса, може, як ніхто, любить свій знедолений народ, та в біді своїй, стверджує поетеса, ми винні самі. Тут щось і від І. Франка, який теж не завжди розумів байдужий і лінивий український народ:

«Народе мій, замучений, розбитий,

Мов паралітик той на роздоріжжі,

Людським презирством, ніби струпом, вкритий...

І від Шевченка:

Село неначе погоріло,

Неначе люди подуріли,

Німі на панщину ідуть

І діточок своїх ведуть!..».

«...Неначе люди подуріли...»

Сучасною мовою той стан людей, про котрий писав Т. Шевченко, сьогодні називають зомбі... Не судилося нам послухати свого пророка... А жаль ...

Ми не вміємо (в хорошому сенсі) рекламувати свого українського, зокрема і мудрого слова.

«У кожного візраста свій Пушкін», – писав російський видатний поет С. Маршак. А хіба не у кожного віку свій Франко? Хіба не по-сучасному звучить його «Фарбований Лис» (і не лише для дітей)? При вдумливому прочитанні казки відкриється глибинний філософський підтекст, що і в ХХІ столітті не втратив своєї актуальності, можливо, на жаль.

Нескладно ж співставити фарбованого хитрого Лиса Микиту із фарбованими в різні кольори політиками сьогодення, а це свідчить про те, що не таку вже й простеньку дитячу казочку склав колись Іван Якович...

Сьогодні немає в українській літературі інших письменників, інших програм, немає інших творів, немає інших умов для викладання, ніж ті, що є. Відомо – «маємо те, що маємо...». А крім того, маємо Учителя або не маємо його. І які б дрібніші чи масштабніші проблеми у питанні створення креативності сучасного уроку української літератури ми не обговорювали, велика мужність полягає в тому, щоб зізнатися в актуальності слів «кадри вирішують усе», а велика мудрість полягає в тому, щоб забезпечити такими кадрами школу – як середню, так і вищу. Вони стануть топ-менеджерами процесу навчання і зроблять креативним будь-який щоденний урок. А кожному вчителеві слід запам'ятати слова А. Дістервега: «Поганий учитель подає істину, а хороший – вчить її знаходити» [11, с. 192]. Тоді і учні будуть творчими послідовниками свого наставника, тоді будуть вирішені численні проблеми розвитку і вдосконалення креативних здібностей молоді, а від їх вирішення залежить і формування внутрішньої особистісної тенденції до творчого розв'язання завдань і проблем; особистості, яка відмовиться від кинутої з панського столу рибини, а візьме вудочку і буде ловити рибу – коли схоче, і яку схоче...

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна національна програма «Освіта. (Україна ХХІ століття)» // Освіта. – 1993.

2. Художнє осмислення загальнолюдських цінностей у поезії Костенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки..](#) – Назва з екрану.

3. Національна доктрина розвитку освіти [Електронний ресурс]. / Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>. – Назва з екрану.
4. Маслоу А. Психологія быття / А Маслоу. – М. : Рефл-бук ; К. : Ваклер, 1997. – 304 с.
5. Українська педагогіка в персоналіях : навч. посібник для студентів ВНЗ / Березівська Л. [та ін.]. – К. : Либідь, 2005. – (у 2 кн., кн. 2 ХХ століття).
6. Гілфорд Дж. Креатив // Американська психологія. – 1950. – вип. 15.
7. Клименко В. Механізм творчості: чи можна його розвивати // Шкільний світ. – 2001. – № 1.
8. Ковбасенко Ю. Слово на захист слова. Соціокультурні функції художньої літератури та літературної освіти в Україні // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2004. – № 1.
9. Кармин Галло Правила Джобса. Универсальные принципы успеха от лидера Apple / Галло Кармин. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2011. – 240 с.
10. Череповська Н. Розвиток креативності людини // Психолог. – 2006. – № 4.
11. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения / А. Дистервег. – М. : Учпедгиз, 1956. – 74 с.